

Fotografinja Julijana Šelhaus (1892–1975)

Izvleček

Julijana Šelhaus se je uveljavila predvsem kot uspešna ateljejska in ilegalna fotografinja, bila je tudi mojstrica črno bele in barvne retuše. Kot samostojna fotografinja z lastnim fotoateljejem je vrsto let delovala v Škofji Loki. Odlikovali so jo skrb za družino, podjetnost, delavnost, domoljubje in pogum. Med 2. svetovno vojno ji je, po naročilu OF in ne glede na posledice, uspelo z negativov nemških vojakov, policistov in celo gestapovcev naskrivaj izdelati duplikate, ki so razkrivali okrutno delovanje nemške okupacijske vojske na Gorenjskem. Na ta način je za novejšo slovensko zgodovino ohranila zelo dragoceno slikovno gradivo o krutih represalijah nemškega okupatorja.

Abstract

The photographer Julijana Šelhaus (1892–1975)

Julijana Šelhaus was primarily established as a successful studio and resistance photographer but she was also thoroughly mastered black and white and colour retouch. She worked in Škofja Loka for many years as an independent photographer with her own study. She was distinguished by care for her family, entrepreneurship, diligence, patriotism and courage. During World War II, on commission from the Liberation Front and without regard to the consequences, she succeeded in taking negatives of German soldiers, police and even the Gestapo, and secretly to produce duplicates that revealed the brutal activity of the German occupation army in Gorenjska. She thus preserved for contemporary Slovene history very valuable pictorial material of the cruel repressive measures of the German occupier.

Uvod

Namen mojega prispevka je predstaviti fotografsko dejavnost Julijane Šelhaus, saj so bile ženske fotografkinje do druge polovice 20. stoletja v našem prostoru maloštevilne in zapostavljene. Nosilci fotografske obrti so bili v glavnem moški, le malo katera fotografkinja se je, poleg skrbi za družino, z vztrajnostjo in podjetnostjo uspela uveljaviti kot samostojna fotografkinja z lastnim fotoateljajem, tako kot se je Julijana Šelhaus v Škofji Loki. Razen starejšega sina Janka sta se s fotografijo ukvarjala tudi mož Janko Šelhaus in mlajši sin Edi. Julijana je bila skromna in v ozadju, zato o njenem delovanju ni veliko gradiva. Še sreča, da je bil njen sin Edi poleg fotoreporterja tudi pisec številnih zgodb. Na podlagi njegovih spominov in družinske fotografske zapuščine, ki jo hrani Muzej novejše zgodovine Slovenije, ter izjav in drugih pisnih virov nam je uspelo rekonstruirati življenjsko in profesionalno pot fotografkinje Julijane Šelhaus. Kot mati in fotografkinja je bila zelo povezana s svojim sinom Edijem Šelhausom, znanim slovenskim fotoreporterjem, ki jo je cenil kot odlično portretistko, saj je po njegovih besedah presegla svojega učitelja in moža Janka Šelhaus¹. Zato si vsekakor zasluži, da jo predstavimo strokovni in širši javnosti.

Življenje in delo

Poklicna fotografkinja in aktivistka OF Julijana Rupnik (poročena Šelhaus) se je rodila leta 1892, kot osmi otrok v številni družini v Podkrajju pri Vipavi. Vseh otrok je bilo dvanajst. Oče Anton Rupnik je kahal oglje v gozdovih pod Javornikom, sinovi so mu pri tem pomagali, vendar je bilo kruha za vse premalo, zato so dekleta morala oditi služiti.

Po izjavi Sandija Jesenovca je imela Julijana Rupnik srečo, da se je 15 ali 16-letna uspela zaposliti pri nekem fotografu v Trstu. Bila je marljiva, zato je lahko večkrat pomagala pri fotografskem delu. Takrat so slikali še na mokre plošče, kopirali pa so kar pri dnevni svetlobi.²

Leta 1916, ko se je z vlakom vozila na delo v Trst, je na železniški postaji v Ajdovščini spoznala uradnika Janka Šelhaus³ in se z njim leta 1918 poročila. V zakonu sta se jima rodila dva sinova, leta 1918 sin Janko in leto kasneje še sin Edi.

1 Fotograf Janko Šelhaus (1884–1956) se je fotografske obrti izučil v Hamburgu, v Nemčiji. Z ženo Julijano sta se že v Trstu ukvarjala s fotografsko dejavnostjo. Janko se je uveljavil tudi kot potujoči fotograf po Istri in Primorju. Družina se je zaradi fašističnega nasilja leta 1929 preselila v Jugoslavijo. Najprej je Janko odprl Foto atelje Jadran v Zagrebu, nekaj mesecev kasneje pa še podružnico v Škofji Loki, ki jo je vodila žena Julijana Šelhaus. Šele takrat, ko je leta 1937 v Ljubljani opravila fotografski mojstrski izpit, je lahko fotoatelj prepisala nase. Tudi potem, ko se je njuna skupna življenjska pot sporazumno končala, sta še vedno poslovno sodelovala. Umrli je leta 1956 v Zagrebu. Vir: Štukl: Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki, str. 123.

2 Pisna izjava Sandija Jesenovca, Ljubljana, oktober 2012.

Družina Šelhaus v Trstu leta 1923. Z leve: mama Julijana, sinova Edi in Janko ter oče Janko. (fototeka MNZS)

Julijana Šelhaus s sinom Edijem, okoli leta 1921. (fototeka MNZS)

Ko sta po 1. svetovni vojni Julijanina starša umrla, so bratje in sestre družinsko imetje prodali in se razšli. Nekaj jih je odšlo v Trst, med njimi tudi Julijana Šelhaus z družino, drugi v takratno Kraljevino Jugoslavijo, v Poljansko dolino in Škofjo Loko.³

Zaradi porajajočega fašizma je oče Janko kot Slovenec leta 1923 pustil državno službo na železnici. Da bi lahko preživel družino, se je lotil fotografiranja. Tudi ženo Julijano je izpopolnil v fotografski dejavnosti. Bila je zelo nadarjena, njena posebnost so bile velike barvne povečave, ki jih je natančno kolorirala in retuširala kar s čopičem.

V hiši sredi Trsta, kjer ni bilo elektrike, si je opremil temnico⁴ in si pri

³ Pisna izjava Sandija Jesenovca, Ljubljana, oktober 2012.

⁴ V improvizirani temnici je oče s pomočjo petrolejke izdeloval fotografije s plošč; včasih tudi do 100 fotografij kakšne poroke. Pri delu je bil izredno natančen. Večkrat je prišel z leseno kaseto iz temnice in štel, da je bil foto papir enakomerno osvetljen, ne glede na različno svetlobo v stanovanju. Mama mu je pri tem pomagala, tako da je hkrati razvila tudi do dvajset fotografij.

Obisk kralja Aleksandra Karadorđevića v Ljubljani. (fototeka MNZS)

oblasteh preskrbel dovolilnico, s katero se je lahko pridružil potujočim fotografom. Za delo je uporabljal star fotografski aparat 10 x 15 cm, z raztegljivim mehkom na steklene plošče, ki ga je prinesel z nekajletnega potovanja po svetu pred 1. svetovno vojno.

»Vsako nedeljo si je opasal velik nahrbtnik, v katerega je spravil vse fotografske potrebščine: aparat, zložljivo stojalo, blago za ozadje in vzorce za reklamo. Obiskoval je kraje, kjer se je dogajalo kaj pomembnega, npr. obhajilo, birma, ples, pa tudi nastop pevskega ali dramskega društva. Poznali so ga v vseh krajih od Istre do Primorske, zato mu ni nikoli zmanjkalo dela.

Največ dela so fotografi imeli ob birmah. Birme so bile na štiri ali pet let in takrat se je v kraju zbralo tudi po deset in več fotografov, a za vse je bilo dovolj dela in zaslužka. V tistih časih je bila v modi t. i. »šnel fotografija«, prednica polaroida.»⁵

V dramatičnih razmerah Mussolinijevega pohoda na Rim, v letih 1923–1929, sta Julijana in Janko Šelhaus kljub naraščajočemu fašizmu fotografirala večino slovenskih kulturnih prireditev na Tržaškem (godbe, pevske zборе itd.).⁶

Divjanje fašistov proti vsemu, kar je bilo slovenskega v Trstu in okolici, je postajalo vedno hujše. Prepovedana so bila slovenska društva, ukinjeni časopisi,

Izdelane fotografije, ki so se navadno odcejale na robu treh lesenih veder, sem nato kot štiri do petletni deček moral natančno polagati eno poleg druge na časopisni papir na tleh sobe. Vir: Vončina, Fotoreporter Edi Šelhaus od Trsta do Trsta (intervju), str. 4.

5 Šelhaus, *Fotoreporter*, str. 8–11.

6 Vončina, Edi Šelhaus Stotinka za zgodovino, str. 10.

preiskave na domovih Slovencev vedno bolj pogoste, zato so se Šelhausovi leta 1929 odločili, da se preselijo v Jugoslavijo.

Julijana je šla k sorodnikom⁷ v Škofjo Loko, medtem ko je Janko odprl Foto atelje Jadran v Zagrebu. Le nekaj mesecev kasneje je odprl še podružnico v Škofji Loki (1929), ki jo je vodila žena. Starša sta se odločila, da bo družinsko fotografsko tradicijo nadaljeval sin Edi, zato je postal vajenec pri mami v Škofji Loki.⁸

Kljub temu, da sta se Julijana in Janko Šelhaus sporazumno razšla, sta še vedno poslovno sodelovala, npr. pri slikanju Evharističnega kongresa v Ljubljani (1932) ali uprizoritve Škofjeloškega pasijona na šolskem dvorišču v Škofji Loki (1936). Ne glede na to, da so pri fotografiranju obeh zelo odmevnih prireditev dejavno sodelovali vsi trije Šelhausovi, se kot avtor fotografij omenja le Janko Šelhaus, na katerega je bila registrirana fotografska obrt v Škofji Loki.

Julijana Šelhaus je bila zelo podjetna, zato je bil njen Foto atelje eden najlepših lesenih fotoateljejev v predmestju Škofje Loke; žal je v 30. letih 20. stoletja zgorel.⁹

Po izjavi sina Edija Šelhausja je bila mama zadolžena tudi za fotografiranje telovadnega društva Orel, medtem ko je Sokole fotografiral someščan, fotograf Avgust Blaznik.¹⁰

Razmere so se spremenile šele leta 1938, ko je Julijana Šelhaus postala samostojna fotografinja. Takrat so prenesli obrt na novo hišo, v Novem predmestju 22, danes Kidričeva cesta 4. Leto prej (1937) je v Ljubljani opravila mojstrski izpit iz fotografske obrti.¹¹

Mojstrsko spričevalo Julijane Šelhaus, 23. 9. 1937. (fototeka MNZS)

- 7 Preselila se je k sestri Jožefi Rupnik (por. Oblak), njen mož je bil zaposlen na železnici. Izjava Jožice Šparovec, MNZS, Ljubljana, september 2012.
- 8 Drugi del vajeniške dobe je Edi opravil pri očetu v Zagrebu. V Foto ateljeju Jadran je imel oče Vončina, zaposlene odlične laborante in retušerje, tako da se je Edi tudi pri njem veliko naučil. Vir: Šelhaus: *Fotoreporter*, str. 17.
- 9 Vončina, Edi Šelhaus Stotinka za zgodovino, str. 10.
- 10 Ustni vir: Jožica Šparovec, MNZS, Ljubljana, november 2012. Fotograf Avgust Blaznik (1883–1950) se je fotografske obrti izučil pri imenitnem umetniškem fotografu Gustavu Bertholdu v Ljubljani. Ta je bil sin puštalske graščakinje in je na začetku 20. stoletja občasno bival in zahajal v Škofjo Loko. Tu se je družil z loško inteligenco in umetniki, Jakopičem in Groharjem. V to družčino je spadal tudi Avgust Blaznik. Blaznik je pričel s samostojno obrtjo leta 1905. Vir: Štukl, Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki, str. 122.
- 11 Štukl, Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki, str. 123.

Ženski portret, posnet v ateljeju Šelhaus v Škofji Loki, 30. leta 20. stoletja.
(fototeka MNZS)

Portret oficirja 1. planinskega pehotnega polka v Škofji Loki, okoli 1935.
(fototeka MNZS)

Kot zanimivost naj omenimo, da so se pred kuliso Triglava fotografirali številni starojugoslovanski vojaki 1. planinskega pehotnega polka, nastanjenega v Škofji Loki.¹²

Edi je v knjigi *Fotoreporter* o tem obdobju zapisal: »*To je bila zlata doba za fotografe. Ljudje so se fotografirali ob vsaki priložnosti, da bi se videli bodisi sami ali v krogu svojih prijateljev in znancev, a tudi potreba po raznih dokumentih s fotografijo je bila vedno večja. Dan, ko se je največ fotografiralo, pa je bila nedelja. Dekleta in fantje iz oddaljenih vasi in kmetij so bili prvi naši nedeljski gostje. K fotografiranju je spadalo tudi friziranje. Mama je imela ves dan v rokah železne klešče, s katerimi je lahko dekletu na hitro naredila dva tri kodrčke. Pri tem se ni zgodilo samo enkrat, da so v razbeljenih kleščah ostali tudi naročnikovi lasje.*«¹³ Poleg fotografiranja v ateljeju so veliko fotografirali tudi na terenu: poroke, razne cerkvene in družinske slovesnosti, obhajila, birme ter različne društvene dogodke.

V tistih časih so fotografi uporabljali še okorne fotoaparate na meh in steklene plošče, tudi magnezij so morali imeti s seboj, če bi bilo treba fotografirati v temi. Pri zamenjavi steklenih plošč so morali biti še posebej pozorni, da ne bi že osvetljene plošče uporabil še enkrat. Pravo olajšanje je prinesel prihod leice na

12 Vončina, Edi Šelhaus Stotinka za zgodovino, str. 10.

13 Šelhaus, *Fotoreporter*, str. 12.

fotografski trg. Ta maloslikovni in izredno priročni fotoaparati so bili izredno zanimivi tudi za poklicno fotografkinjo Julijano Šelhaus; kot poslovna in podjetna ženska ga je nemudoma kupila. Znano je bilo, da so ga pred tem že koristno uporabljali ljubljanski fotografi, in sicer pri fotografiranju sprehajalcev v Tivoliju - zakaj ga ne bi uporabljala tudi v Škofji Loki.

V zvezi z uporabo maloslikovnega fotoaparata je Edi Šelhaus¹⁴ zapisal: *»Nekega jutra so pritekli k nam sosedje. Razbijali so po vratih in kričali, da se iz naše lesene delavnice kadi. In res, preden sva z mamo došla, kaj naj bi sploh bilo, je bila že vsa delavnica v plamenih. Mama je hitro začela iz hiše nositi vse, kar se je dalo, jaz pa sem pograbil Leico. Nameril sem jo proti ognju, da bi 'nepozabni trenutek' posnel. Mati je to opazila in se zgrozila: Kaj, mar ni zadosti, da se je zgodila nesreča, zdaj se je še tebi zmešalo! Nisem napravil prvega reportažnega posnetka, kajti tudi vsi, ki so bili poleg in so pomagali, so bili enakega mnenja kot mama.«¹⁵*

»Julijana Šelhaus je bila prava mojstrica fotografske obrti. Stalno je imela zaposlena dva pomočnika, eden je bil zadolžen za retuširanje, drugi pa za fotografiranje na terenu. Sama pa je izdelovala fotografije iz posnetih filmov – to delo ji je šlo še posebej dobro od rok. Ko sem se junija 1941 pričel učiti za fotografa, je bil pomočnik Rudi Vavpotič.¹⁶ Najprej sem začel razvijati filme in slike in se nato seznanil še z retušo negativov in pozitivov. Ko je mojstrica ugotovila,

Janko Šelhaus, sin Julijane Šelhaus, v Škofji Loki, 9. 7. 1933. (fototeka MNZS)

14 Legendarni slovenski fotoreporter Edi Šelhaus (1919–2011) se je rodil 15. avgusta 1919, v Podkraju pri Vipavi. Med 2. svetovno vojno je bil med vidnejšimi partizanskimi fotoreporterji. Po vojni je bil filmski snemalec in fotoreporter v nemirnem Trstu, junija 1955 se je vrnil k mami v Škofjo Loko. Sprva ji je pomagal pri delu v ateljeju, a mu fotoreporterska žilica ni dala miru, zato se je leta 1958 zaposlil pri Slovenskem poročevalcu, kasneje Delu in Tovarišu. Svoje prispevke je objavljval v matični hiši (Delo in Tovariš) ter različnih revijah in časnikih (predvsem v Ljubljanskem in Nedeljskem dnevniku) v Sloveniji in Jugoslaviji. V obdobju od leta 1958 do 1973, ko se je upokojil, je bil »leteči fotoreporter«, vse dni na lovu za aktualnimi dogodki v Sloveniji, bivši Jugoslaviji in tudi tujini. Vir: Šparovec, *Münchenski olimpijski utrinki*, str. 26–27.

15 Šelhaus, *Fotoreporter*, str. 16.

16 Rudi Vavpotič je delal kot pomočnik pri Julijani Šelhaus med letoma 1939 in 1942, ko je odšel za leto dni k fotografu Tolingerju v Celovec. Tu je dobil poziv za nemško vojsko, zato je 23. avgusta 1943 odšel v partizane, v Kamniški bataljon. Konec februarja 1945 se je pridružil Foto sekciji Glavnega štaba Slovenije. Po vojni je postal znani filmski snemalec. Vir: Fabec, Vončina, *Slovenska odporniška fotografija 1941–1945*, str. 219.

da omenjene postopke zadovoljivo obvladam, me je napotila fotografirat ljudi.«, piše Sandi Jesenovec¹⁷ in nadaljuje »Julijana Šelhaus je bila delovna in zelo sposobna retušerka, plošče za legitimacije je vedno še dodatno retuširala, ko je pomočnik Rudi Vavpotič 1942 odšel v Celovec, je prevzela praktično vso retušo. Pri njej sem pridobil solidne osnove iz retuširanja, ki sem jih koristno uporabil za ponarejene izkaznice ilegalcev in v partizanih, ko sem npr. aprila 1945 slikal manjšo skupino oficirjev, ki naj bi odšli v Trst s ponarejenimi osebnimi dokumenti.«¹⁸

Medvojni čas

Po nemški okupaciji Škofje Loke, aprila 1941, je Julijana Šelhaus kot zavedna Slovenka in antifašistka začela skrivaj sodelovati z OF. V njenem ateljeju v Škofji Loki so za odporniško gibanje že v začetku nemške okupacije skrivaj izdelovali kopije fotografij¹⁹ nemških vojakov, policistov in celo gestapovcev. Izdelovali so tudi fotografije za ponarejene izkaznice ilegalcev. Prav po njeni zaslugi so se ohranile dragocene fotografije o okrutnosti nemških okupatorjev. Vse tako pridobljene fotografije je Jana (ilegalno ime Julijane Šelhaus) še med vojno izročila prvoborcema Petru in Niku Kavčiču iz Škofje Loke. Ohranjene fotografije kažejo nacistično divjanje v Dražgošah, obešanje in streljanje talcev in partizanov, akcije prvorcev v Selški in Poljanski dolini, porušene mostove, zažgane avtomobile idr.. Zaradi uspešnih partizanskih akcij in močnih propagandnih kopij fotografij 45 padlih nemških policistov, ki so izgubili življenje v Rovtu v Selški dolini, 12. decembra 1941, v boju z borci Cankarjevega bataljona, so na predlog novega vodje nemške civilne uprave Friedricha Rainerja odložili predvideno priključitev zasedenih slovenskih pokrajin k nemškemu rajhu, ki naj bi se zgodila 1. januarja 1942, in do katere potem sploh ni prišlo.²⁰

Sin Edi je spomladi 1943 dobil poziv v nemško vojsko, toda odločil se je, kot večina vpoklicanih fantov iz okolice Škofje Loke, za odhod v partizane. Starejši sin Janko je bil takrat že nekaj časa v nemški vojski na vzhodni fronti, mož Janko pa v Zagrebu. Materi Julijani ni bilo lahko pri srcu, ko je videla, kako razkropljena in razdvojena je družina. Čeprav je kot aktivistka OF podpirala sinovo odločitev za partizane²¹, se je

17 Pisna izjava Sandija Jesenovca, Ljubljana, oktober 2012.

18 Izjava po telefonu Sandija Jesenovca, november 2012.

19 Kopije z negativov filmov, ki so jih posneli nemški vojaki, sta poleg Julijane in Edija pomagala izdelovati tudi Sandi Jesenovec in Rihard Mlekuž - Riko. Oba sta od leta 1943 dalje delovala kot partizanska fotografa, Sandi Jesenovec v okviru Geodetske sekcije pri GŠS; Rihard Mlekuž pa v okviru 4. operativne cone na Štajerskem. Vir: Fabec, Vončina, *Slovenska odporniška fotografija 1941–1945*, str. 24.

20 Fabec, Vončina, *Slovenska odporniška fotografija 1941–1945*, str. 24.

21 Edi Šelhaus je vzal s seboj v partizane tudi fotoaparata, s katerim je v bližini Križne gore posnel prve fotografije partizanskega življenja. Zaradi nenehnih bojev in premikov jih je zakopal nekje

zaradi sinovega šibkega zdravja bala, kako bo prestajal naporno življenje v partizanih.

Kljub vojnemu času je imela Julijana veliko dela v ateljeju, saj je bila v bližini vojašnica z nemškimi rekruti, ki so se radi fotografirali in prinašali v delavnico razvijat posnete filme. Julijana je razvijala tudi filme, ki so jih po svojih zvezah in kurirjih pošiljali partizani. Ko je razvijala filme za osvobodilno gibanje, je bila zelo previdna. Fotografije nemških vojakov in fotografije partizanov so se v vodi spirale ločeno. Slike partizanov so bile vedno skrbno prikrite, da ne bi sprožile tragičnega dogodka, ki pa se je po nesrečnem naključju vseeno zgodil.

Oktobra 1943 so se na vrtu za hišo igrali sosedovi otroci in med kopanjem izkopali fotografije maršala Tita, ki jih je za osvobodilno gibanje izdelala Julijana in tam zakopala, da ne bi prišle v neprave roke. Istega dne so nemški vojaki v sadovnjaku napeljevali poljski telefon in opazili otroke s Titovimi fotografijami. Fotografije so zaplenili, Julijano pa kot sodelavko partizanov aretirali in odgnali na gestapovsko poveljstvo. Po nekaj mesečni preiskavi so jo poslali v zapor v Begunjah in nato na prisilno delo v nemško taborišče. Tik pred koncem vojne (1945) je med zavezniškim bombardiranjem pobegnila in se do konca vojne skrivala v Škofji Loki, pri sestri Jožefi Oblak.

Otrok med igro, okoli 1920 na Tržaškem.
(fototeka MNZS)

Povojni čas

Maja 1945, kmalu po osvoboditvi Škofje Loke, se je Julijana pred domačo hišo srečala in objela s svojim sinom Edijem.²² Dolgo pa se ni vedelo, kako je s starejšim sinom Jankom, ki je bil v nemški vojski. Po dveh letih, ki jih je preživel v ruskem ujetništvu, se je vrnil domov tudi on. A ni ostal dolgo v Jugoslaviji, odšel je v Nemčijo. Oče Janko Šelhaus je vojno preživel v Zagrebu in tam umrl leta 1956.

na Križni gori, a jih kasneje ni več našel, tako da se posnetki žal niso ohranili. Zaradi konspirativnosti je bilo fotografiranje kmalu zatem prepovedano. Kljub temu je naredil še nekaj posnetkov, ki jih je po zvezah poslal svoji mami, da jih razvije. Ko so se okoliščine zaradi številnih hajk tako zaostrole, je skrivaj poslal domov še fotoaparata. Vir: Fabec, Vončina, *Slovenska odporniška fotografija 1941–1945*, str. 217.

- 22 »S kolegom, partizanskim fotoreporterjem Slavkom Smolejem, sva z motorjem zdrvela proti komaj osvobojeni Loki. Ko se pripeljeva do gostilne na Plevni, že izza ovinka zagledam našo hišo, na cesti pa postavo, ki je ne bi mogel zgrešiti niti ponoči – mamo. Vsak dan je hodila na cesto čakati, dokler me ni dočakala.« Vir: Šelhaus: *Fotoreporter*, str. 76.

Po osvoboditvi je mojstrica fotografije Julijana Šelhaus v svoji hiši ponovno odprla fotoatelj in nadaljevala s fotografsko dejavnostjo. Kljub pomanjkanju potrošnih dobrin, so se ljudje radi fotografirali za spomin, ob menjavni osebnih dokumentov, družinskih, državnih in cerkvenih praznikih pa tudi ob vsakdanjih dogodkih. Dela je bilo veliko, zato bi ji prišla še kako prav pomoč sina Edija, ki je bil v tistem času filmski snemalec in fotoreporter v nemirnem Trstu. Za slovenski Filmski obzornik in jugoslovanske Filmske novosti je do leta 1948 v izjemnih okoliščinah kot filmski snemalec posnel odločilne povojne dogodke na Tržaškem. Junija 1955 se je vrnil v Jugoslavijo, k mami v Škofjo Loko. O svoji vrnitvi je Edi povedal: *Po burnem življenju v Trstu sem se najprej znašel v mirni Škofji Loki. Moja priletna in zgarana mama je žarela od veselja, ko sem prispel. Mislila je, da me je naposled le srečala pamet, da se bom umiril, ostal doma in prevzel fotografsko delavnico. Sprva je kazalo, da bo tako, a kmalu sem jo razočaral. Ljudje, ki so slišali, da sem se v Trstu naučil zadnje fotografske umetnosti, so radi prihajali v delavnico in jaz sem jim resnično skušal ustreči. A ko je bilo treba tiste »Nasmejte se prosim,« »Lepo se držite, prosim,« »Ne se premikati, prosim,« in otrokom »Glejte, ptiček!«, se mi je začelo upirati. Fotoreporterska žilica mi ni dala miru, zato sem se leta 1958 zaposlil pri Slovenskem poročevalcu in kasneje Delu in Tovarišu. »Prav nič te ni izučilo v Trstu«, mi je očitala mama. Mamu sem vsaj nekoliko potolažil s tem, da sem ji obljubil, da bom še naprej stanoval v Škofji Loki in ji, kolikor bom mogel, pomagal pri delu.²³*

Julijana Šelhaus je fotoatelj v Škofji Loki vodila do leta 1962, ko se je upokojila in preselila v Ljubljano, v Stožice, kjer je bivala do smrti, leta 1975. Pokopana je na ljubljanskih Žalah.

Hiša Šelhausovih, na Kidričevi cesti 4 v Škofji Loki, še vedno stoji in še vedno deluje mogočno. Pred vstopom na dvorišče pa ni več betonske ograje in dveh večjih vhodnih stebrov, na katerih sta bili vzdani vitrini, s fotografijami, ki so vabile v fotografski atelje.²⁴

Sklep

Fotografinja Julijana Šelhaus je bila svojstvena fotografinja, z razgibano življenjsko in fotografsko potjo. Odlikovali so jo kakovostna portretna fotografska produkcija, podjetnost, pogum, domoljubje in delavnost.

Njeno fotografsko delovanje lahko razdelimo na več obdobji: tržaško v času prihajajočega fašizma, ko je bila v senci moža, fotografa Janka Šelhausa, predvojno škofjeloško obdobje, ko se je kot fotografinja osamosvojila in skupaj z možem v fotografijo uvedla sina Edija, medvojno škofjeloško obdobje, ko je kot aktivistka OF pogumno organizirala skrivno izdelovanje kopij fotografij nemških vojakov, ki

23 Šelhaus, *Fotoreporter*, str. 144.

24 Pisna izjava Franca Podnarja, Škofja Loka, november 2013.

Julijana Šelhaus na Bledu, okoli 1920. (foto: Janko Šelhaus, hrani: MNZS)

so razkrivale okrutno delovanje nemške okupacijske vojske na Gorenjskem, in povojno delovanje v Škofji Loki.

Vrh njenega delovanja vidimo predvsem v ateljejski portretni fotografiji, čeprav ji tudi kakovostno in natančno črno belo in barvno retuširanje ni bilo tuje. Znanje je uspešno prenesla na sina Edija, ki je že kot partizanski fotoreporter s svojimi posnetki trpečih beguncev, otrok in ranjencev ustvaril nadčasovne podobe trpljenja; po očetu Janku Šelhausu, svoj čas popotnemu fotografu po Istri in Primorju, pa je podedoval nemirno fotoreportersko žilico.

Poleg lepih portretov iz časa samostojnega delovanja v Škofji Loki je zelo pomembno tudi njeno medvojno ilegalno delovanje, saj so se z njeno pomočjo in pomočjo sodelavcev ohranila dragocena pričevanja o okrutnosti nemških okupatorjev. V tem primeru nastopa fotografija kot neizprosni, kruti in nevarni dokument časa. Tega se je zavedala tudi Julijana Šelhaus, čeprav je s pogumnim delovanjem v težkih vojnih razmerah ogrozila svoje življenje (Begunje na Gorenjskem, nemško delovno taborišče).

Žal se je ohranilo le malo njenih avtorskih fotografij, zato je težko objektivno ovrednotiti Julijanino fotografsko dejavnost, vendar kljub temu lahko zapišemo, da je s pokončno držo, podjetnostjo in fotografsko dejavnostjo v času med obema vojnama in med 2. svetovno vojno odstopala od povprečnega profila slovenskega fotografa.

VIRI:

- Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije (MNZS).
Jesenovec Sandi, Ljubljana, oktober, november 2012.
Podnar Franc, Škofja Loka, november 2012.
Šparovec Jožica, MNZS, Ljubljana, september, november 2012.

LITERATURA:

- Fabec, Franc; Vončina, Dejan: *Slovenska odporniška fotografija 1941–1945*, Ljubljana : Založba Modrijan, 2005.
- Šelhaus, Edi: *Fotoreporter*, Ljubljana : Založba Borec, 1982.
- Šparovec, Jožica: *Münchenski olimpijski utrinki 1972 : iz fotografske zbirke Edija Šelhaus*. Ljubljana : Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2012.
- Štukl, France: Prispevek k zgodovini fotografov v Škofji Loki. *Loški razgledi* 38, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1991, str. 119–125.
- Vončina, Dejan: Edi Šelhaus Stotinka za zgodovino, *TV-15*, 24. maj 1990, str. 10.
- Vončina, Dejan: Fotoreporter Edi Šelhaus od Trsta do Trsta (intervju), *Fotografija*, št. 11, Ljubljana, 2000, str. 4.

Summary

The photographer Julijana Šelhaus (1892–1975)

Julijana Šelhaus (1892–1975) was a unique photographer with a lively personal and professional life. She was distinguished by high quality portrait photography, entrepreneurship, courage, patriotism and diligence. Her photographic activity can be divided into several periods: Trieste at the time of emerging fascism, when she was in the shadow of her husband, the photographer Janko Šelhaus; the pre-war Škofja Loka period, when she freed herself as a photographer and, with her husband, introduced their son Edi to photography; the war-time Škofja Loka period when, as an activist of the Liberation Front, she courageously organised secret production of copies of photographs of German soldiers, which revealed the brutal activity of the German occupation army in Gorenjska; and post-war activity in Škofja Loka. The peak of her work can above all be seen in her study portraits, but she was also adept at high-quality and precise black and white and colour retouch. In addition to beautiful portraits from independent work in Škofja Loka, her war-time underground activity is very important, since through her work and that of her associates, valuable testimony has been preserved of the cruelty of the German occupiers. Unfortunately, a great many of her original photographs have not been preserved, so it is difficult objectively to evaluate Julijana's photographic work but it can nevertheless be stated that with her firm stance, entrepreneurship and photographic activity in the inter-war period and during World War Two, she stands out from the average profile of Slovene photographers.